

УДК 349.3

DOI 10.32782/2663-5666.2025.1.2

СУТНІСТЬ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Україна, як сучасна держава, котра попри поточні кризові явища (насамперед, викликані триваючою війною та наслідками пандемії COVID-19, хоча вона й була завершена), що негативно позначаються на безпековій обстановці забезпечення соціальної безпеки держави, прагне відповідати загальним рисам соціальної держави, що досягається шляхом своєчасної, ефективної та раціональної реалізації соціальної функції (далі – СФ) держави у відповідності до норм чинного законодавства. Разом із тим, комплексно аналізуючи норми законодавства, які закріплюють соціальні обов'язки держави слід констатувати, що чинне законодавство досить часто формувалось та формується відірвано від реальних можливостей держави реалізувати СФ, зокрема: недооцінюючи потенціал держави, в окремих випадках – переоцінюючи такий потенціал держави, а також занижуючи можливості реалізації цієї функції в рамках подальшої розбудови партнерських відносин з приватним сектором у сфері забезпечення соціальної безпеки, зменшуючи таким чином соціальне навантаження держави й вивільняючи обмежені ресурси на ті напрями реалізації СФ, рівень соціальної безпеки в яких не може бути досягнуто без участі держави. У цьому контексті можемо відзначити нагальну потребу комплексного дослідження функцій механізму правового регулювання (далі – МПР) СФ держави, чітке розуміння яких дозволить більш ефективно здійснювати нормативно-правове забезпечення реалізації цієї функції держави. При цьому серед таких завдань особливого значення наразі набувають загальносоціальні функції цього механізму, оскільки вони виконують роль певного «фундаменту» для ефективного впливу права на соціально значущі відносини.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. На сьогоднішній день зміст загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави ще не був предметом окремої наукової розвідки, хоча різні аспекти цього питання розкривались у наукових дослідженнях ряду укра-

їнських науковців, серед яких: Н.В. Акулова, А.В. Баран, Ю.Д. Бикова, В.В. Гаєвий, А.Л. Головко, С.М. Гусаров, М.І. Іншин, Р.І. Коваленко, О.А. Марущак, О.В. Петришин, С.П. Погребняк, Д.І. Сіроха, В.С. Смородинський, О.М. Ярошенко та ін. Зважаючи на наукові позиції цих та ін. учених можемо сформулювати актуальну наукову думку щодо загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави.

Відтак, **метою** статті є уточнення сутності загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*: 1) окреслити загальну сутність функцій та функцій правового регулювання реалізації СФ сучасної держави; 2) уточнити поняття загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави; 3) виокремити складові групи загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави, а також проаналізувати їх зміст.

Виклад основного матеріалу. Вирішуючи поставлені завдання спершу зауважимо, що в загальному сенсі під «функцією» у цілому слід розуміти призначення, роль, яку виконує певна частина системи по відношенню до цілого. Тому, «функцією» часто називають: певним аспектом практичного відображення (об'єктивації) системи, задля чого вона й була створена; завдання, дії чи діяльність, які повинна виконувати система для досягнення необхідного результату; певну мету чи характерну (особливу) діяльність системи або її окремого елемента. Поряд із тим, у загальному соціальному сенсі функція означає використання того чи іншого механізму соціальних взаємодій для досягнення певної мети або реалізації певних цінностей. У свою чергу в юридичній науці поняття «функція» характеризує соціальну роль права, а отже – є напрямом правового впливу на суспільні відносини, зумовлене соціальним призначенням права. При цьому МПР реалізації СФ держави також виконує деякі *функції*, які можна визначити, як основні напрямки та ролі правового впливу на соціально значущі відносини, спрямовані на втілення соціальної держави. Іншими словами,

функції правового регулювання реалізації СФ сучасної держави є соціальним призначенням правових норм та інститутів у сфері забезпечення соціальних прав і гарантій, а також тим юридичним ефектом (впливом), що досягаються в процесі регулювання відносин у сфері забезпечення соціальної безпеки держави.

Серед таких функцій МПР особливого значення набувають загальносоціальні функції МПР реалізації СФ держави. Як убачається, ці функції відображають широкий вплив правових норм на відносини в соціальній сфері, а водночас ілюструють взаємодію цього юридичного процесу із загальносуспільними процесами, виокремлюючи правове регулювання як провідний засіб впливу на окремі соціальні галузі з урахуванням їх специфіки [1, с. 10]. З огляду на це варто зазначити, що загальносоціальні функції визначають і конкретизують роль соціально орієнтованого права, яке виконує в цьому контексті функцію регулятора у різноманітних сферах суспільного життя, формуючи необхідні умови для оптимального здійснення державою її соціальних обов'язків.

Виходячи з позицій науковців [див., напр.: 2, с. 8; 3, с. 34, 36; 4, с. 39–40; 5, с. 13], до таких загальносоціальних функцій можемо віднести економічну, політичну, комунікативну, культурно-ідеологічну та екологічну функції.

Розглядаючи економічну функцію зазначимо, що вона виявляється у тому, що право забезпечує справедливість, стабільність і дієвість економічних відносин, які становлять основу соціальної сфери. Іншими словами, саме за допомогою юридичних норм формується економічне підґрунтя для належного функціонування соціально-правового режиму, необхідного для підтримання безпеки у соціальній галузі. У чинному законодавстві України закріплені ключові засади економічної взаємодії суб'єктів права, що є одним із провідних чинників ресурсного забезпечення реалізації державою її соціальних обов'язків. Так, у цивільному праві визначається механізм обігу матеріальних і нематеріальних цінностей, які мають економічну вагу; норми трудового права гарантують справедливую оплату й безпечні умови праці; бюджетне й податкове законодавство дає змогу здійснювати перерозподіл частини валового продукту з метою задоволення соціальних потреб, що є характерним для соціальних держав. При цьому слід констатувати, що зважаючи на зростання кризових тенденцій, коли у держави бракує ресурсів на виконання соціальних обов'язків

і виникає потреба коригувати обсяг соціальних витрат задля збереження функціональності держави загалом, спостерігається зростання значимості економічної функції розгляданого МПР. Відтак, економічна функція в рамках правового регулювання реалізації соціальних обов'язків держави полягає в упорядкуванні процесів виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ, що в цілому забезпечує соціально-економічну спроможність держави виконувати свої зобов'язання у сфері соціальної безпеки, перш за все шляхом упровадження обов'язкових стандартів і норм (зокрема визначення рівня прожиткового мінімуму, мінімальних розмірів заробітної плати й пенсії, а також індексації доходів) та гарантування їх дієвого застосування.

Виходячи з того, що правове регулювання постає як один із головних засобів взаємодії зі специфічними соціальними галузями [1, с. 10], можемо дійти висновку, що серед загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави окремої уваги заслуговує також політична функція, яка виражається у впорядкуванні відносин і комунікації між різними групами суспільства, органами влади, інститутами громадянського суспільства та громадянами з метою ефективного здійснення державної політики у сфері соціальної безпеки. Так, у процесі функціонування зазначеного правового механізму виробляються й удосконалюються політико-правові засади планування, формування та реалізації соціальної політики, а також форми представницької демократії й підзвітності органів публічної влади перед суспільством. Таким чином, політична функція правового регулювання слугує захистом демократичних та правових засад соціальної держави, оскільки дає громадянам реальні можливості впливати на реалізацію СФ, а також контролювати виконання державних зобов'язань у соціальній сфері [див., напр.: 6; 7]. У цьому контексті важливо зауважити, що одним із практичних проявів політичної функції стає організація та підтримання соціального діалогу, який встановлює правові підвалини залучення громадян та їх об'єднань до відстоювання своїх соціальних прав і формування державної політики в соціальному секторі. Завдяки цій функції МПР реалізації СФ держави, зокрема, забезпечує інституалізацію соціального діалогу між державою, роботодавцями та працівниками. Як убачається, об'єктивація цієї функції сприяє узгодженню різних інтересів та зниженню рівня соціальних конфліктів у сфері праці й зайнятості, що суттєво впливає на рівень соціальної

безпеки значної частини населення України. Крім того, політична функція виявляється у декларуванні через правотворчу діяльність держави стратегічних цілей розвитку України як соціальної, правової та демократичної держави. Завдяки цьому Україна бере на себе публічне політичне зобов'язання діяти відповідно до принципів соціальної, правової та демократичної системи, зокрема через належне функціонування відповідного правового механізму.

Окрім того, до загальносоціальних функцій МПР реалізації СФ держави належить і комунікативна функція МПР. Виокремлена функція передбачає, що правотворчість як діяльність уповноважених суб'єктів забезпечує праву визначеність ціннісних орієнтирів соціальної політики, статусів суб'єктів, залучених до здійснення СФ держави, а також унормовує взаємний обмін інформацією між різними учасниками системи забезпечення соціальної безпеки (державою, суспільством, окремими громадянами тощо). При цьому слід підкреслити, що зміст комунікативної функції проявляється в тому, що правотворець, розробляючи та ухвалюючи норми законодавства, доносить до адресатів відомості про соціальні цінності й пріоритети держави у сфері забезпечення соціальної безпеки, а також про соціальні права й законні інтереси громадян. Також завдяки цій функції МПР реалізації СФ держави інформує про механізми здійснення соціальних прав та задоволення законних інтересів в соціальній сфері (передусім через надання соціальних послуг і допомоги, пільги тощо), а також про форми захисту цих прав (юрисдикційні й позаюрисдикційні) й про можливості громадян впливати на формування та впровадження соціальної політики держави. Крім того, значущість цієї функції додатково гарантується обов'язком оприлюднювати нормативно-правові акти, зокрема в соціальному секторі, що забезпечує прозорість правотворення й виконує інформативну роль щодо виконання державою соціальних зобов'язань в ході реалізації СФ.

Серед загальносоціальних функцій помітне місце посідає також духовно-ідеологічна функція МПР, за допомогою якої право (в процесі і результаті правотворчості) здатне накопичувати та поширювати ключові цінності й ідеали суспільства, зокрема у соціальній сфері. У цьому сенсі МПР реалізації СФ держави забезпечує закріплення й розвиток таких світоглядно-культурних надбань (зокрема, повага до людської гідності, відповідальність перед суспільством,

справедливість, солідарність, принцип рівності тощо). Вони формують концептуально-ідеологічну основу соціальної держави та зобов'язують як саму державу, так й інші суб'єкти правовідносин керуватися цими цінностями у практичній діяльності. Водночас слід ураховувати, що Конституція України визнає ідеологічне розмаїття (акцентуючи на тому, що суспільне життя базується на плюралізмі), однак це не спростовує того факту, що орієнтація на соціальну державу є складовою переважаючої конституційної ідеології, яка передбачає гуманістичний і людиноцентричний підхід. Унаслідок цього через МПР поширюється ідеологія соціального солідаризму, яка спонукає населення дотримуватися правових приписів (зокрема щодо соціального страхування чи сплати податків задля суспільних потреб). Така практика сприяє формуванню соціально орієнтованої правосвідомості, заохочуючи громадян поважати встановлені соціальні стандарти й визнавати безумовну цінність людської гідності.

Крім того, серед загальносоціальних функцій важливу роль виконує й екологічна функція МПР реалізації СФ держави. Її значимість визначається тим, що сприятливий стан довкілля є однією з ключових передумов соціальної безпеки й збереження здоров'я населення (зокрема, сприяє зменшенню рівня інвалідизації). У процесі правотворення держава може виступати ініціатором та рушієм здійснення природоохоронних заходів, тим самим опосередковано реалізуючи свою СФ, зокрема задля охорони життя і здоров'я як нинішнього, так і майбутніх поколінь [див., напр.: 8, с. 83, 86; 9, с. 147–148; 10, с. 128]. При цьому Конституція України (а також законодавство у сфері захисту довкілля) підкреслює, що кожна особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також може вимагати відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права. Виходячи з цього, екологічна функція полягає в установленні правових рамок, які забезпечують гармонійне співіснування суспільства і природи, оскільки чисте й здорове довкілля є невіддільною складовою загального блага.

Висновки. Узагальнюючи викладене зазначимо, що загальносоціальні функції МПР реалізації СФ держави є комплексною категорією, яка відображає широкий вплив права на різні сфери суспільного буття. Основні загальносоціальні функції (економічна, політична, комунікативна, культурно-ідеологічна та екологічна функції) демонструють багатовимірність ролі

права в напрямі упорядкування реалізації СФ держави, а також розкривають його здатність гармонізувати інтереси громадян, суспільства й держави в сфері забезпечення соціальної безпеки сучасної держави. Завдяки цим функціям право окреслює рамки здійснення правомірних дій у вказаній сфері, а також визначає широту допустимих дій для соціальної взаємодії та взаємної відповідальності всіх учасників правовідносин щодо реалізації соціальних зобов'язань держави. Так, осмислюючи зміст економічної функції МПР можемо дійти думки, що вона забезпечує нормативну основу для справедливого перерозподілу ресурсів і формування соціально орієнтованої економіки без шкоди для формування економічного потенціалу функціонування держави в цілому, а політична функція цього механізму на нормативно-правовому рівні скеровує політичну волю держави в напрям людноцентристського вираження, уможливорює конституційний захист демократії та громадського контролю в соціальній сфері. У свою чергу комунікативна функція МПР дозволяє на нормативно-правовому рівні інституалізувати інформування та обмін даними між

суб'єктами правовідносин з приводу реалізації СФ держави, а духовно-ідеологічна функція цього механізму – сприяє утвердженню людиноцентричних цінностей і концепції соціальної відповідальності та солідарності, які таким чином пронизують соціально-правовий режим забезпечення соціальної безпеки держави. Що ж стосується екологічної функції МПР, то ця функція є особливою гарантією визнання правотворцем важливості охорони довкілля як невіддільної складової соціального добробуту, що прямо позначається на безпековій обстановці у сфері забезпечення соціальної безпеки держави. Таким чином, можна констатувати, що комплексне розуміння сутності зазначених загальносоціальних функцій МПР дозволяє глибше досягнути сутнісний теоретико-практичний зміст цього механізму в контексті сучасної (широкої за змістом) концепції реалізації СФ держави, а також виявити додаткові перспективи для удосконалення правового регулювання реалізації СФ держави, що є питанням, якому слід приділити увагу у подальших наукових дослідженнях забезпечення соціальної безпеки сучасної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гусаров С.М. Проблеми класифікації функцій правозастосовної діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 7-12.
2. Акулова Н.В. Основні сучасні функції кримінального права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Т. 3, Вип. 6. С. 7-9.
3. Баран А.В. Правові стимули: теоретико-правові засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 3 (27). С. 31-37. doi:10.23939/law2020.27.031.
4. Марущак О.А. Критерії класифікації функцій держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 37-40.
5. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
6. Гаєвий В.В. Поняття і ознаки принципів правового регулювання соціальної безпеки в умовах розвитку концепції громадянського суспільства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 711-715. doi:10.24144/2788-6018.2023.05.127.
7. Гаєвий В.В. Сучасна концепція удосконалення правового регулювання соціальної безпеки України в умовах розвитку концепції громадянського суспільства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 298-302. doi:10.24144/2788-6018.2024.01.52.
8. Бикова Ю.Д. Екологізація публічного адміністрування в Україні як умова формування екологічної свідомості. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4 (39). С. 82-88.
9. Головка А.Л. Теоретико-правові засади природоохоронної діяльності: дис. ... д-ра філософ.: 081. Київ, 2021. 289 с.
10. Коваленко Р.І. Концепція сталого розвитку як основа соціальної безпеки. *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції*: зб. матеріалів інформац.-просвітн. форуму (м. Кропивницький, 17 березня 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 124-128.

Яворська Н.О. СУТНІСТЬ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню сутності загально соціальних функцій механізму правового регулювання реалізації соціальної функції сучасної держави. Метою публікації є з'ясування сутності та видової структури цих функцій як характеристики змісту загального правового впливу на суспільні відносини у сфері соціальної безпеки. У процесі дослідження проаналізовано наукові підходи до тлумачення категорії «функція» в праві та виокремлено саме загальносоціальні функції як найбільш узагальнені напрями і ролі правового регулювання, що забезпечують гармонізацію економічних, політичних, комунікативних,

духовно-ідеологічних і екологічних процесів у суспільстві. Обґрунтовано, що економічна функція механізму правового регулювання дозволяє створювати норми законодавства, які сприяють формуванню ресурсної бази соціальної держави, оскільки регламентує механізми виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ. Політична функція виявляється у впорядкуванні відносин влади й суспільства, створюючи умови для реалізації демократичних засад і соціального діалогу. Комунікативна функція забезпечує на нормативно-правовому рівні умови ефективного обміну інформацією та правове унормування статусів суб'єктів, залучених до здійснення соціальної політики. Духовно-ідеологічна функція механізму правового регулювання формує світоглядно-ціннісну основу соціально орієнтованої держави, сприяючи закріпленню принципів відповідальності та солідаризму, а також поваги до людської гідності. Екологічна функція спрямована на захист довкілля, визнаючи його важливою передумовою збереження здоров'я нації та сталого розвитку суспільства. Автором встановлюється, що загальносоціальні функції механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави відіграють фундаментальну роль у гарантуванні соціальних прав та забезпеченні соціальної безпеки держави, враховуючи сучасну концепцію реалізації соціальної функції держави. У висновках до статті узагальнюються результати наукової розвідки.

Ключові слова: духовно-ідеологічна функція, екологічна функція, економічна функція, загальносоціальні функції, комунікативна функція, політична функція, соціальна функція держави.

Yavorska N.O. THE ESSENCE OF GENERAL SOCIAL FUNCTIONS OF THE MECHANISM OF LEGAL REGULATION OF THE REALIZATION OF THE STATE SOCIAL FUNCTION

The paper explores the essence of the general social functions of the mechanism of legal regulation as it pertains to the implementation of the social function of the modern state. The purpose of the study is to elucidate the nature and internal structure of these functions, viewed as fundamental characteristics of the overarching legal influence on public relations within the field of social security. Within the framework of the research, scholarly approaches to the interpretation of the legal category of “function” are critically examined. It is argued that general social functions represent the most abstract and universal dimensions of legal regulation. These functions serve to ensure the harmonisation of various societal processes – economic, political, communicative, cultural (ideological), and environmental – thereby reinforcing the coherence and resilience of the social order within the context of a welfare-oriented legal framework. It is demonstrated that the economic function of the mechanism of legal regulation enables the formulation of legislative norms that facilitate the creation of the resource base necessary for a welfare state, as it governs the processes of production, distribution, and consumption of material goods. The political function is reflected in the regulation of relations between the state and society, ensuring conditions for the realisation of democratic principles and the promotion of social dialogue. The communicative function operates at the regulatory and legal level to provide the conditions for effective information exchange and the legal determination of the status of actors involved in the implementation of social policy. The cultural (ideological) function of the mechanism of legal regulation contributes to the formation of an ideological and value-based foundation for a socially oriented state. It supports the consolidation of the principles of responsibility and solidarity, as well as the affirmation of respect for human dignity. The ecological function is directed towards environmental protection, recognising the environment as a key prerequisite for public health and the sustainable development of society. It is argued that the general social functions of the legal regulation mechanism governing the implementation of the social function of the state perform a foundational role in the realisation of social rights and the safeguarding of social security, in line with the contemporary concept of the social function of the state. The conclusions to the article summarise the principal findings of the study.

Key words: communicative function, cultural (ideological) function, ecological function, economic function, general social functions, political function, social function of the state.